

Wokół zagadnień starotestamentowych 4

STAROŻYTNE PRZEKŁADY

PISMA ŚWIĘTEGO

1. PRZEKŁADY GRECKIE

Na skutek podbojów Wschodu i krajów leżących w basenie Morza Śródziemnego przez Aleksandra Wielkiego w IV w. przed Chr. grecki język, zwany również hellenistycznym, rozprzestrzenił się na terenach Azji Mniejszej, Syrii, Palestyny i Egiptu. W północnym Egipcie, w delcie Nilu powstała wielka kolonia Żydów skupionych głównie w Aleksandrii, centrum kultury hellenistycznej. Z treści znalezionych papirusów z Elefantyny dowiadujemy się, że na tej wyspie, położonej przy pierwszej katarakcie Nilu była wielka kolonia żydowska. To dało początek diasporze. Terminem diaspora (rozproszenie) określa się wszystkich Żydów, zamieszkujących na stałe poza Palestyną. Żydzi aleksandryjscy nie znali języka hebrajskiego, ani aramejskiego, lecz używali języka greckiego. Zaistniała zatem konieczność przekładu greckiego Starego Testamentu. Najważniejszym przekładem jest Septuaginta.

A. SEPTUAGINTA (LXX)

Septuaginta (w skrócie – LXX) jest Biblią hellenistycznych Żydów aleksandryjskich, powstałą w III-II w. p. Chr. w Aleksandrii (miasto portowe w delcie Nilu nad Morzem Śródziemnym, nazwane tak na cześć Aleksandra Macedońskiego).

O powstaniu Septuaginty mówi apokryficzny List Arysteasza, król Egiptu Ptolemeusz II Filadelf (285-247) zwrócił się do arcykapłana Eleazara w Jeruzalem, aby wysłał mu siedemdziesięciu uczonych, w celu dokonania przekładu Tory (Pięcioksięgu) na język grecki. Eleazar posłał 72 mężów z każdego pokolenia po sześciu, którzy zamknięci w oddzielnych pomieszczeniach na wyspie Faros dokonali, niezależnie od siebie, tłumaczenia Tory w ciągu 72 dni. Potem dokonali porównania przekładów i okazało się, że tłumaczenia ich były identyczne. Dało to początek nazwie „Septuaginta” – „Przekład Siedemdziesięciu” (LXX).

Niektórzy pisarze w okresie wczesnego Kościoła potwierdzili prawdziwość tej tezy. Do ich liczby należeli: Józef Flawiusz (Dawne Dzieje Izraela, 12,2), Filon, filozof żydowski (ok. 25 r. przed Chr. – 40 po Chr.), Euzebiusz, Justyn (Apologia 1,31), Ireneusz i Klemens Aleksandryjski.

Pozostałe Księgi Starego Testamentu zostały przetłumaczone nieco później niż Pięcioksiąg (II w. przed Chr.). Chociaż termin Septuaginta pierwotnie odnosił się do greckiego przekładu Pięcioksięgu Mojżesza, to jednak dziś jest on ogólnym określeniem przekładu całego Starego Testamentu na język grecki.

Przekład ten zachował się w przeszło 2600 egzemplarzach (całkowitych i fragmentarycznych) manuskryptów. Jednak najważniejsze z nich to *Kodeks Synajski (S. Alef)*, *Watykański (B)*, *Aleksandryjski (A)* oraz fragmentarystyczne – papiirusy *Oxyrhynchus*, *Chester Beatty* i *Rylands'a*.

Septuaginta stała się więc misyjną Biblią Żydów, a w I w. po Chr. Biblią pierwotnego chrześcijaństwa. Chrześcijanie posługiwali się Septuagintą w dowodzeniu mesjanistycznego posłannictwa i boskości Chrystusa. Żydzi więc z uwagi na spory z chrześcijanami odrzucili Septuagintę jako „Biblię

chrześcijan”.

B. PRZEKŁAD AKWILI

Ponieważ w dalszym ciągu istniała potrzeba greckiego przekładu Starego Testamentu dla Żydów przebywających w diasporze powstały w II w. po Chr. trzy przekłady greckie dokonane przez prozelitów żydowskich (prozelita – dosł. przybysz; nazwa pogan nawróconych na judaizm): przekład Akwili, Symmacha i Teodocjana. Uczony chrześcijański Hieronim, określił te trzy przekłady następująco: „jeden starał się tłumaczyć słowo w słowo, drugi – raczej wyrazić sens, trzeci – niewiele odbiegł od dawnych” (domyślne – tłumaczy Septuaginty).

Najpierw więc polecono dokonać tłumaczenia Akwili, prozelicie z Pontu (północna część Azji Mniejszej, dziś Turcja) Przekład powstał ok. 130 r. po Chr. Zachował się tylko fragmentarycznie.

C. Przekład Symmacha

Niewolniczy przekład Akwili zatracający myśl i sens poszczególnych ksiąg nie tylko nie nadawał się do dyskusji z chrześcijanami, ale przede wszystkim nie oddawał treści oryginału hebrajskiego, podjęto więc nową próbę tłumaczenia, której dokonał Symmach, samarytański ebionita. Przetłumaczył Biblię na piękny język grecki, ale w sposób najdowolniejszy w historii tłumaczeń, stanowiący jedynie zbiór myśli rabinów, na temat Biblii. I z tego przekładu dochowały się tylko fragmenty.

D. Przekład Teodocjana

Po nieudanych poprzednich przekładach powołano do tłumaczenia Teodocjana, małoazjatyckiego prozelitę z Efezu ok. r. 160 po Chr. Dokonał on gruntownego opracowania na podstawie tekstu hebrajskiego i z tego przekładu, dochowały się tylko nieliczne fragmenty m. in. fragment Księgi Daniela.

E. Heksapla

Występujący w czterech różnych wersjach przekład grecki Starego Testamentu wymagał ujednoczenia starotestamentowego tekstu biblijnego.

Pierwszym, który podjął się tego gigantycznego i pracochłonnego dzieła, był wybitny uczonego chrześcijański Orygenes (185-254). Opracował on około roku 240 pierwszą biblijną *s y n o p s ę* tekstów greckich (synopsa, od czasownika gr. – *synorao* – jednym rzutem oka obejmuje całość). Było to zestawienie razem, obok siebie starotestamentowych tekstów w sześciu dokładnie odpowiadających sobie kolumnach.

1. tekst hebrajski (pismo kwadratowe)
2. transkrypcja grecka tekstu hebrajskiego
3. tekst Akwili
4. tekst Symmacha
5. tekst Septuaginty
6. tekst Teodocjana

Dzieło zostało nazwane *H e k s a p l a* (z gr. oznacza – jeden tekst złożony z sześciu odmian). Z gigantycznego dzieła Orygenesesa pozostały fragmenty tekstu zw. heksapilarnym, przechowywanego obecnie w Mediolanie, reszta zaginęła podczas pożaru biblioteki w Cezarei po zdobyciu miasta przez mahometan w VII w. Ocalały tekst heksapilarny pozwala zorientować się nie tylko w recenzji uzupełnionego tekstu greckiego kolumny piątej (LXX), ale również wielkie znaczenie ma kolumna druga, pozwalająca poznać wymowę tekstu hebrajskiego i to wymowę, jaka była w użyciu w czasach Orygenesesa (np. tetragram hebrajski JHWH był czytany i wymawiany jako *J A H W E*, a nie Jehowa).

2. PRZEKŁADY SYRYJSKE

Język syryjski jest jednym z odgałęzień języka wschodnio-aramejskiego, stąd też bliskie ich pokrewieństwo. Przy omawianiu więc przekładów syryjskich wspomnijmy także o *targumach*.

A. Targumy aramejskie

Oprócz LXX wielkie znaczenie dla pracy nad tekstem Starego Testamentu mają tzw *targumy aramejskie*. Po powrocie Żydów z niewoli babilońskiej w V. w. wynikła potrzeba tłumaczenia na język aramejski odczytywanych w każdy sabat w synagogach hebrajskich tekstów Pisma Świętego, w tym czasie bowiem Żydzi posługiwali się językiem aramejskim. Określenie targum pochodzi od czasownika aramejskiego „targem” – tłumaczyć (Ezdr 4,7). Targumy zatem były aramejskimi przekładami, a raczej parafrazami tekstu hebrajskiego. Pierwotnie ustne parafrazy (objaśnienia tekstu biblijnego) zostały później utrwalone na piśmie. Zgodnie z judaistycznym podziałem ksiąg Starego Testamentu (Tora, Prorocy i Pisma) zachowały się następujące targumy:

- 1) Do Pięcioksięgu (Tory) istnieją cztery targumy: Targum Onkelosa, prawdopodobnie ucznia Rabiego Akiby (IIw.), opracowany w Palestynie i 3 tzw. jerozolimskie, z okresu późniejszego (VII-IX w.).
- 2) Targum do tekstu „Proroków” przypisywany jest Jonatanowi, synowi słynnego Hillela, nauczyciela zakonu. Opracowany w Palestynie, pochodzi z V w.
- 3) Targumy do „Pism” zawierają objaśnienia tekstu poszczególnych ksiąg, różnią się stopniem parafrazy, wszystkie są anonimowe, pochodzą z V-IX w.

B. Przekłady syryjskie

Należą do najstarszych przekładów Pisma Świętego, pochodzą bowiem z II w. po Chr.

a) Peszytta

Dwa syryjskie przekłady Starego Testamentu z II w. i Nowego Testamentu z V w. otrzymały nazwę Peszytta (zwyczajny, prosty). Opracowane prawdopodobnie dla chrześcijan zamieszkujących Syrię, były bardzo rozpowszechnione i miały dużą powagę w w. V. Peszytta Nowego Testamentu datuje się z w. V z czasów biskupa Eddesy, Rabbulasa.

b) Diatessaron

Jest to najstarszy przekład harmonii czterech Ewangelii (por. Kalendarz Chrześcijański 79, s. 303-324). Przekładu dokonał Tacjan w II w.

c) Przekład filokseniański

Pochodzi z początku VI w. dokonany na polecenie Filoksena, biskupa monofizytów, zawiera całe Pismo Święte. Tekst Starego Testamentu oparty na LXX, zachował się tylko w nielicznych fragmentach.

d) Przekład syryjsko-heksapłarny

Autorem jego był Paweł, biskup Telli, dokonany został w latach 616-617, tłumaczony z Septuaginty i zawiera uwagi marginesowe zaczerpnięte z Heksapli Orygenesesa.

e) Przekład syryjsko-palestyński

Na skutek wykopalisk archeologicznych prowadzonych pod koniec ubiegłego stulecia natrafiono na liturgiczne księgi melchitów, zawierające teksty Ewangelii i listów apostoelskich napisane w jakimś odrębnym przekładzie syryjskim. Język tego przekładu jest zbliżony do dialektu języka aramejskiego, którym posługiwano się w Palestynie w czasach Chrystusa, dlatego przekład nazwano syryjsko-palestyńskim. Data powstania trudna do ustalenia, być może w VII w.

3. PRZEKŁADY ŁACIŃSKIE

a) Afra i Itala

Pod koniec II w. istniało w Afryce wiele Ksiąg Starego Testamentu przetłumaczonych na język łaciński, ale przekład pierwszy Biblii uczeni zwykli nazywać *Afrą*, a drugi – *Vetus Latina* zwany *Italą* II w.

b) Vulgata

W IV w. występuje już znaczna liczba przekładów łacińskich różniących się między sobą. Ujednoczenia ich podjął się łaciński uczyony chrześcijański, Hieronim (342-420 r.). Dokonał przekładu Starego Testamentu na język łaciński, w latach 390-405, posługując się przekładem starołacińskim i tłumaczeniami greckimi, korzystając przy tym wydatnie z pomocy rabinów żydowskich. Przekład Hieronima został powszechnie przyjęty dopiero pod koniec VII w. O niepodzielnym panowaniu Vulgaty w Kościele katolickim zdecydował dekret Soboru Trydenckiego z 6 kwietnia 1546 r. uznający Vulgatę za oficjalny i rozpowszechniony tekst Pisma Świętego w kościele rzymsko-katolickim.

4. INNE PRZEKŁADY STAROŻYTNE

Poza greckimi, syryjskimi i łacińskimi przekładami Pisma Świętego, istnieje jeszcze wiele innych starożytnych przekładów, które nie posiadają wprawdzie takiej wielkiej wartości, co poprzednie, należy jednak wspomnieć o nich i wiedzieć o ich istnieniu.

A. Przekłady koptyjskie

Język koptyjski jest językiem staro-egipskim, którego używała ludność wiejska w II w. po Chr. Pierwszy przekład pochodzi z III w. Ze względu na cztery dialekty koptyjskie:

- sahidycki (Górny Egipt)
- achimimicki (Górny Egipt)

- fajumski (Środkowy Egipt)
- bohairycki (Dolny Egipt) – istnieją cztery przekłady koptyjskie.

B. Przekład etiopski (abisyński)

Pochodzi z IV w. Stary Testament przetłumaczono z Septuaginty, Nowy Testament z języka greckiego. Najstarszy manuskrypt przekładu etiopskiego pochodzi z XIII w. i znajduje się w zbiorach Biblioteki Watykańskiej.

C. Przekład gotycki (gocki)

Autorem przekładu Pisma Świętego na język Gotów (staro-germanów) był biskup gocki Ulfilas (zm. w r. 383), wynalazca alfabetu gotyckiego. Przetłumaczył samodzielnie Stary i Nowy Testament na język gocki w IV w. Z całej Biblii zachowały się tylko fragmenty Starego Testamentu, a z Nowego – większe urywki Ewangelii w manuskrypcie pergaminowym pisanym srebrnymi literami na czerwonym tle. Całość obejmowała 350 kart, a zachowało się zaledwie 167.

D. Przekłady arabskie

Istnieje kilka tłumaczeń Pisma Świętego na język arabski, które powstały od VII w.

E. Przekład ormiański (armeński)

Powstał prawdopodobnie w V w., w czasie gdy Ormianie przyjęli chrześcijaństwo. Jednym z tłumaczy Biblii na język ormiański był patriarcha Izaak Wielki (390-440). Najstarszy manuskrypt tłumaczenia ormiańskiego zawierający Ewangelie datuje się z wieku IX i znajduje się w Moskwie.

F. Przekład gruziński

Najwcześniejszy przekład gruziński pochodzi z w. V-VI. W w. X dzięki pomocy mnichów klasztoru na górze Atos w Grecji przetłumaczono wszystkie księgi biblijne na język gruziński. Najstarszy manuskrypt tłumaczenia gruzińskiego pochodzi z X w.

G. Przekład starosłowiański

Przekładu większych części Pisma Świętego na język starosłowiański dokonali dwaj bracia greckiego pochodzenia, rodem z Tesaloniki, Cyryl (Konstanty) i Metody, apostołowie Słowian. Dzieła tego dokonali około 864 r. dzięki wynalezieniu alfabetu prasłowiańskiego zwanego *cyrylicą*. Przekład ich dochował się w podwójnej formie pisma: *cyrylicy*, będącej w użyciu u Słowian wschodnich i północnych, oraz *głagollicy*, używanej wśród Słowian południowych. Pełny tekst Biblii w alfabecie cyrylicy wydrukowano po raz pierwszy w Ostrogu w r. 1581 staraniem księcia Konstantego Ostrońskiego, jako tzw. *Biblia Ostrońska*, wywarła wielki wpływ na przekłady słowiańskie.

5. ROZWÓJ PRZEKŁADÓW

PISMA ŚWIĘTEGO

Podsumowując rozważania na temat starożytnych przekładów Biblii zwróćmy jeszcze uwagę na rozwój historyczny przekładów Biblii na najważniejsze języki, aż do czasów współczesnych:

II w. przed Chr. – przekład na język grecki

I w. – przekład na język łaciński

II w. – przekład na język syryjski

III w. – przekład na język koptyjski

IV w. – etiopski (abisyński)

– gotycki

V w. – ormiański (armeński)

VI w. – gruziński

VII w. – arabski

VIII w. – anglosaski

IX w. – normański

– starosłowiański

XI w. – francuski

XII w. – włoski

– hiszpański

XIII w. – niemiecki

– holenderski

– POLSKI

XIV w. – perski

– norweski

– islandzki

– angielski

– czeski

– duński

XV w. – portugalski

– rosyjski

– węgierski

XVI w. – nowogrecki

– japoński

– szwedzki

– rumuński

– serbo-chorwacki

XVII w. – litewski

– łotewski

– turecki

XVIII w. – hinduski

Rzeczywiście historyczny poszczególnych przekładów Biblii ukazuje w jaki sposób wypełnił się rozkaz Pana Jezusa Chrystusa: *„Idąc na cały świat głóście Ewangelię wszystkiemu stworzeniu”* (Mr 16,15), i jak zaczęła się wypełniać obietnica Pana Jezusa Chrystusa: *„Lecz najpierw musi być zwiastowana Ewangelia o Królestwie po całym świecie na świadectwo wszystkim narodom, i wtedy nadejdzie koniec”* (Mt 24,14).

Henryk Turkanik

(„Głos Kaznodziejski” 1/99)